

УДК : 378

С. А. Федоренко

УНІВЕРСИТЕТИ «ТРЕТЬОГО ВІКУ» ЯК СКЛАДОВА БЕЗПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

У статті проаналізовані основні причини втілення в життя багатьма економічно розвиненими країнами концепції безперервної освіти; здійснено аналіз світового досвіду функціонування університетів «третього віку» як одного із засобів розв'язання геронтологічних проблем; зазначено важливість зарубіжної практики для України.

Ключові слова: безперервна освіта; геронтологічна проблематика; зарубіжний досвід; освітні цілі; університет «третього віку».

В умовах перспективних планів українського уряду та української спільноти щодо інтеграції України до Європейського Союзу набуває актуальності ціла низка існуючих в державі проблем, пов'язаних практично з усіма сферами життєдіяльності (економічною, політичною, науково-технічною, соціальною, культурною тощо). Поміж ними – геронтологічна проблематика, зокрема, питання, пов'язані з адаптацією людей літніх людей не лише, власне кажучи, до свого віку та набуттям нового статусу у зв'язку із завершенням своєї трудової діяльності, але й до тих соціально-політичних, економічних, культурних трансформацій, що відбуваються в країні. Розв'язанню багатьох складних геронтологічних проблем покликана у тому числі й освіта. Так звана «безперервна освіта» сьогодні стає предметом дослідження багатьох учених і дослідників.

Пріоритет дослідження проблем освіти літніх людей належить зарубіжним ученим і носить міждисциплінарний характер. Так, представники геронтопсихології активно обговорюють питання інтелекту, когнітивних здібностей та здатності до навчання у літніх людей (Е. Айрмбтер, П. Балтес, Х. Гойсс, Т. Гунцельман, У. Лер та ін.), питання мотивації літніх громадян до участі в освітньому процесі Р. Бошир, Дж. Верофф, Г. Даркенвальд, Ф. Карл, Х.П. Тевс, Дж. Фишер та інші.

Геронтосоціологи вивчають проблеми взаємозв'язку освіти в літньому віці з продуктивною діяльністю (Л. Вилкен, Д. Кнопф, Х. Кюнемунд, Л. Монтада, П. Цеман, О. Шеффер, Е. Шлутц та ін.). Чимало публікацій зарубіжних авторів присвячені практиці організації процесу освіти та управління ним (праці У. Гартеншлегера, А. Гоекен, С. Дабо-Круза, С. Медич та ін.).

Необхідність залучення людей передпенсійного та пенсійного віку до освітнього процесу зумовлене насамперед цілою низкою соціально-демографічних передумов. Останнім часом у соціальній структурі суспільства постійно збільшується частка старшого покоління. Низькі показники народжуваності та смертності призвели до такої ситуації, коли пропорції молодих і літніх людей у складі населення вирівнюються. Генеральний секретаря ООН з нагоди початку Міжнародного року людей похилого віку (1999 р.) наголошував на необхідності масштабних змін, викликаних старінням населення в усьому світі.

Демографічне старіння населення призвело до істотних змін у соціальній політиці. У 1982 році на першій Міжнародній (Віденській) асамблеї з проблем старіння був прийнятий план дій із визначенням загальних положень ряду заходів в інтересах літніх людей у семи пріоритетних галузях, одна з яких – культура й освіта. Постійне вдосконалення шляхом самоосвіти й навчання в навчальних закладах розглядалася як одна

з основних сфер діяльності, в якій літні люди знаходять задоволення (Минига-лиева Г. А., 2004, с. 111-120).

Сучасна демографічна ситуація вперше в історії людства гостро поставила перед світовою спільнотою завдання побудови суспільства для людей різного віку, сформульоване на Другій Всесвітній асамблеї з проблем старіння (Мадрид, 2002 р.). Вирішення цього завдання вимагає комплексного підходу до проблем старіння. Серед пріоритетних напрямків допомоги літнім людям було виділено освіту. Літні люди повинні розглядатися не лише в якості повноправних членів суспільства, а й бути його цінністю, ресурсом, що дуже важливо для розвитку країни в частині солідарності, соціальної згуртованості та взаємної підтримки поколінь.

На п'ятій Міжнародній конференції з проблем освіти дорослих, яка відбулася в 1997 році в Гамбурзі, освіта дорослих було названа ключем до XXI століття. Учасники конференції рекомендували всім урядам світу вважати освіту дорослих, складовою частиною якої є освіта людей похилого віку, одним із пріоритетів державної політики. Участь вікових груп населення в усіх формах і рівнях навчання стало центральним завданням соціальної політики багатьох країн. У Великобританії, ряді країн Європи, Китаї, США, Південній Кореї, Японії принцип «безперервної освіти» носить законодавчий характер. Так, у Німеччині право на освіту людей різного віку зафіксовано в Конституції країни (Кононыгина Т. М., 2009). Втілення в життя концепції безперервної освіти багатьма економічно розвиненими країнами сприяло охопленню різними формами освітнього процесу близько 80% дорослого населення.

Серйозне теоретичне осмислення сутності та ролі навчання літніх людей розпочалося в Європі з середини 1970-х років. Це можна вважати першим етапом навчальної геронтології. Саме тоді почали засновуватися громадські об'єднання та

народні університети, що створили передумови для відповідної політики щодо літніх людей. Вони працювали у формі «навчатися розважаючись»; відходячи від стереотипу «доживання як-небудь» формували нову життєву орієнтацію. Сьогодні можна спостерігати збільшення масштабу відкриття університетів третього віку в Європі, Америці, навіть у країнах пострадянського простору.

Заснування першого університету третього віку в Тулузі у 1973 р. ініціював професор П'єр Велла. Протягом семи років відкрилося ще 52 подібних закладів у Франції, один в Квебеку та місті Шербрук. Професор П'єр Велла використав можливість започаткування університету третього віку як відповідь на соціальні та культурні запити літніх громадян. Тим не менш, з моменту свого виникнення ці заклади відігравали неоднозначну роль. До того ж, у науковій літературі точилися дискусії: чи відповідають університети третього віку основним університетським критеріями з точки зору виконання викладацької, дослідницької та соціальної функцій (Levet-Gautrat, 1980, р. 64), адже щоб заслужити право називатися університетом, заклад повинен забезпечувати всі ці функції (Esochard, 1980, р. 53). Подібні установи і називатися стали по-різному.

Крім класичного назви «університет третього віку» зустрічаються «відкриті університети», «університети вільного часу», «університети дозвілля», «університети третього періоду» та «університети «золотого» віку» (Лемье А., Рьендо Ж. Б.-Ж., 2007). Окремі культурні організації не називають себе університетами третього віку, але віддають перевагу більш точним визначенням, таким, як «Освіта 3» (Learning 3) у кантоні де Во (Швейцарія), «Клуб пенсіонерів» організації MGEN (Франція), «Культурний альянс Монреаля, CATALIST, Канадська мережа освіти третього віку та інститутів з навчання людей пенсійного віку (the Canadian Network for Third Age Learning,

and Institutes for Learning in Retirement (ILRs), подібних університетів Мак Гілл. У США існує близько 180 таких інститутів, що нагадують за своєю структурою французьку або британську моделі університетів третього віку.

Відмінний від французького тип університету з'явився у Великобританії. Виявилося, що літні люди здатні організовувати власні заняття, якщо вони були пов'язані з використанням їх знань і життєвого досвіду. У 1983 році виникло Товариство третього віку, а вже у 1995 році воно об'єднувало 266 університетів з Англії, Уелса, Шотландії та Північної Ірландії. Окремі локальні групи університету третього віку автономні. «Навчання» тут розуміється в широкому сенсі. Воно включає в себе фізичні вправи, а також громадську діяльність, метою якої є поліпшення якості життя літніх людей. Основна увага приділяється груповому навчанню та експерименту. Британський університет третього віку функціонує без будь-якої постійної фінансової допомоги, тому учні мають бути готові самостійно вирішувати проблеми свого навчального закладу.

У США концепція навчання літніх людей отримала назву *elderhostel*. Її розробив Мартін Ноултон під впливом позитивних вражень, які з'явилися у нього після знайомства зі спільнотою, яку зустрів на європейських туристичних базах. Його ідея ґрунтувалася на перенесенні цієї неповторної атмосфери на середовище літніх людей з метою показати їм нові можливості розумного та продуктивного життя в спільноті. Добре складена програма, яка об'єднувала навчання, подорожі та пригоди, – на думку Ноултона – могла б залучити літніх людей до навчання і підтримати процес самовиховання. Це форма навчальної відпустки, під час якого можна познайомитися з новими людьми, побачити нові місця і отримати нові знання. Курси проводять співробітники вузів. Першу програму реалізували влітку 1975 року в університеті Нью-Хемпшир.

Протягом сімнадцяти років існування програми *elderhostel* в ній узяло участь понад 170 тисяч осіб.

У Польщі університети «третього віку» є найбільш популярними інституціями, що займаються навчанням літніх людей. Перший такий університет заснувала професор Халіна Шварц при Медичному центрі післядипломної освіти. Варшавський Університет третього віку, орієнтований на французький досвід, розпочав свою діяльність 12 листопада 1975 року. Сьогодні в Польщі діє 22 університети третього віку, а в останні роки в країні взято курс на створення федерації польських університетів третього віку. Єжи Халіцьки виділяє наступні освітні цілі, що реалізуються в польських інститутах:

- попередження старості. Програма університетів ставить своєю метою подолання негативних ознак старіння за допомогою пропаганди психічної та фізичної активності.

- бажання збільшити і поглибити знання. Йдеться про залучення слухачів у процес постійної освіти.

- підготовка до пенсії. Проводяться семінари з психології та філософії життя, встановленню контактів з іншими людьми.

- підготовка до громадської діяльності. Слухачі університетів вчать під девізом: «Працюючи для себе, стань корисним для інших», беруть участь у громадських акціях допомоги інвалідам, у групах взаємодопомоги (Халицьки Е., 2000, Азарина М., 2012, р. 152). Для реалізації освітніх цілей використовуються такі дидактичні форми, як лекції, семінари з групами за інтересами, групи самонавчання, екскурсії, театри літніх і т. д. Подібні цілі ставлять перед собою і німецькі народні університети. Розглянемо детальніше.

У Німеччині початок існування навчальних закладів для літніх людей (т. зв. *Seniorenstudium*) ознаменувалося проведенням міжнародних семінарів з приводу відкриття вузів для дорослих літніх людей у Ольденбурзі (1979 р.) та

Дортмунді (1981 р.). Останні 25 років спостерігається тенденція збільшення кількості людей похилого віку-сеньйорів (старші за 65 років), бажаючих навчатися в університетах країни. У 1985 році в Західній Німеччині заснували федеральне професійне об'єднання «Відкриття вузів для літніх», яке стало головним союзом німецьких університетів для сеньйорів, перейменоване у 1996 році на «Федеральне професійне товариство наукового підвищення кваліфікації літніх людей» (BAG - WiWA). У 1980-х роках про своє бажання опікуватися освітою літніх людей заявили університети Дортмунда, Ольденбурга, Мангейма, Франкфурта, Билефельда, Марбурга і Мюнстера. З того часу кількість вузів, в яких можуть навчатися сеньйори, налічує близько 60 і навчається в них понад 30 тисяч літніх людей у віці від 50 і до 75 років і старших, з яких 42 % – чоловіки і 58 % жінок. При цьому приблизно 35 % літніх людей мають вік 60-64 роки, 25 % – сеньйорів 65-69 років.

У німецьких вузах для літніх людей існують різні види навчання: звичайне регулярне навчання, навчання в якості вільних слухачів і навчання сеньйорів. Регулярне навчання (*ordentliches Studium*) представлене у вигляді формального права літньої людини на вступ до вузу аналогічно молодій, що має закінчену повну середню освіту (*Abitur*). Однак з урахуванням обраної спеціалізації для людини похилого віку під час вступу можуть існувати певні обмеження. Такий вид навчання у вузі обирають приблизно 25 % літніх людей. Зміст і структура навчання регулюється положенням про навчання. Найчастіше існує навчальний план з обов'язковими навчальними заходами. У ході навчання повинні, як правило, надаватися докази успіхів у формі відвідування семінарів і проміжних заліків та іспитів. Навчання у вузі закінчується випускним іспитом та видачею диплома. За умов успішного навчання за програмою дипломованого спеціаліста або магістра можлива навіть

підготовка надалі дисертаційної роботи (*Promotion*).

Навчання у вузі в якості вільного слухача (*Gasthorer studium*) виконує функцію підвищення кваліфікації в окремих галузях знань. Цю форму навчання обирають ті літні люди, які хотіли б оновити свої раніше отримані професійні знання або підвищити їх якість без необхідності складання іспитів або отримання будь-якого свідоцтва. При цьому, як правило, не вимагається документа про середню освіту (за виключенням вузів Баварії). Проте в деяких вузах країни існують винятки, коли прийом літніх людей на цю форму навчання здійснюють з урахуванням колишньої професійної освіти, досвіду минулої роботи або особливих (наприклад, наукових) інтересів. Слухачам, як правило, пропонується широкий спектр спеціалізацій та окремих курсів за винятком тих, на які поширюються обмеження допуску. Слухачі можуть і повинні самостійно планувати своє навчання у вузі, кураторство з боку педагогічного чи адміністративного персоналу не передбачається. Організація навчання слухачів, як правило, передбачає наявність спеціальних відділів у вузах, а також центрального відомства для підвищення наукової кваліфікації літніх людей, у яких міститься інформація про порядок допуску до навчання, положення про навчання та плату за нього і т.п. Таку форму навчання обирають 15-20 % літніх людей.

Навчання сеньйорів (тобто літніх людей старших за 65 років) – це специфічна форма навчання в якості вільних слухачів. До особливостей їх навчання відноситься особлива підтримка їх через спеціальне орієнтування, консультування та навчальний супровід. При цьому в кожному вузі існують власні форми такої навчальної підтримки, тобто свої моделі навчання сеньйорів (т.зв. «*Senioren studium*»). Ці моделі навчання передбачають, як правило, структуровану навчальну програму, регулярне відвідування спеціальних

навчальних заходів (у т.ч. екскурсій), можливість прослухати певний цикл лекцій тощо.

У кожній федеральній землі кілька університетів і спеціалізованих вузів пропонують літнім людям або отримати нову спеціальність (зазвичай за гуманітарним або природознавчим профілем), або прослухати окремих навчальний курс (за спеціальностями тих самих профілів). Як приклад розглянемо організацію навчання літніх людей в університеті міста Дортмунд. У цей університет зараховуються літні люди вже з 50 років, при цьому наявність «абітура» не обов'язково, потрібно лише тверде бажання отримувати знання. Навчання триває п'ять семестрів, яке завершується проходженням практики та написанням звіту з неї, а також підготовкою випускної роботи. Після закінчення навчання її учасники отримують відповідне свідоцтво. Прийом до університету (60 навчальних місць) проводиться щорічно в жовтні на осінньо-зимовий навчальний семестр. Усі бажаючі вчитися повинні своєчасно пройти співбесіду з консультантом або співробітником робочої групи відділення для сеньйорів. Плата за навчання становить 90 євро за семестр. Це відділення університету пропонує літнім людям і сеньйорам 6 навчальних спеціалізацій: соціальна геронтологія, соціологія, виховна справа, психологія, філософія і теологія. Крім того, університет надає можливість прослухати курс і з інших галузей знань, про які можна отримати інформацію в ході бесіди з консультантом. Перший навчальний семестр виступає в якості адаптаційного періоду та триває 4 місяці (з листопада по лютий). Обов'язкові для відвідування навчальні заходи складають в семестр 48 годин, по дві години на навчальний захід два рази на тиждень. У ході навчальної практики особа, яка навчається, повинна перевірити себе практично і переконатися в освоєнні отриманих під час навчання знань за допомогою виконання конкретної практичної роботи за відповідною

спеціальністю. У якості баз практики університет пропонує роботу в громадах, проведення групових фізичних занять, відвідування пансіонатів для престарілих, участь в інтеграційній роботі з іноземцями, надання допомоги дитячим садкам, школам та іншим освітнім установам, роботу з людьми похилого віку в агентствах з праці, організацію громадської роботи серед сусідів по будинку та ін. Тривалість практики становить 72 години.

Отже, головний критерій освіти в третьому віці – це зміна якості життя в контексті безперервної освіти. Це виражається в тому, що у людей з'являється виразне відчуття задоволення від спілкування, від того, що вони роблять разом з іншими людьми. Якщо змінюється якість особистого життя, то неминуче воно, зрештою, призводить до зміни якості життя суспільства.

Враховуючи важливість досліджуваної теми, варто наголосити на необхідності подальших ґрунтовних геронтологічних досліджень в контексті безперервної освіти сучасними вітчизняними науковцями.

Література

1. Азарина М. Университеты «третьего возраста» в России и в Польше: общее и различия / Мария Азарина // *Rocznik Instytutu Polsko-Rosyjskiego*. – 2012. – Nr 1 (2). – P. 147-156.
2. Кононыгина Т. М. Концепция геронтообразования в Российской Федерации / Т. М. Кононыгина // *Психология зрелости и старения* №1, 2009. – 45. – С. 64-80.
3. Лемье А., Рьендо Ж. Б.-Ж. Факультеты подготовки преподавателей в традиционных университетах и университетах третьего возраста: модель партнерства в геронтогике / Андре Лемье, Жеральд Бутэни Жан Рьендо // *ЮНЕСКО – СЕПЕС – Том XXXIII*. – 2007. – Выпуск 32. – № 2-3.
4. Минигалиева Г. А. Социальная политика в отношении пожилых людей /

Г. А. Минигалиева // Психология зрелости и старения, 2004. — №1. — С. 111-124.

5. Халицки Е., Обучающая геронтология / Ежи Халицки / http://www.znanie.org/jornal/n3/st_obuch_geront.html (10.12.2013)

6. Ecochard M. «Les Universités du Troisième Âge sont-elles bien des universités?» [Are the Third Age Universities Real Higher Institutes or Not?] /M. Ecochard // Gérontologie et société, 1980. — Nr13. — pp. 52-62.

7. Levet-Gautrat M. and Buras-tu Gendhaft, M. «Faut-ildes universitésdu 3e Âge ?» [Do We Need Third Aged Universities?]. Gérontologie etsociété, 1980. — Nr 13— pp. 63-73.

С. А. Федоренко

УНИВЕРСИТЕТЫ «ТРЕТЬЕГО ВОЗРАСТА»-КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ НЕПРЕРЫВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ: ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ

В статье проанализированы основные причины воплощения в жизнь многими экономически развитыми странами концепции непрерывного образования; осуществлен анализ мирового опыта функционирования университетов «третьего возраста» как одного из средств решения геронтологических проблем; указано важность зарубежной практики для Украины.

Ключевые слова: геронтологическая проблематика; зарубежный опыт; непрерывное образование; образовательные цели; университет «третьего возраста».

S. Fedorenko

UNIVERSITIES OF THE THIRD AGE AS ALIFELONG EDUCATION COMPONENT: INTERNATIONAL PRACTICES

The article analyses the main reasons for implementing the concept of lifelong education in many economically developed countries (France, Germany, UK, Poland, USA, etc.), which is determined primarily by complex geriatric problems that have recently become urgent in most nations. The emphasis is laid on the fact that education can help to cope with these problems. Educational activities aimed at the livelihoods of elderly people have become the framework for analyzing international experience of establishing (1973, Toulouse, France) and further functioning the so-called «third age» universities in other countries. Special attention is given to the practices of establishing the academic institutions of this kind in Germany focusing on three different types of training process

(Ordentliches Studium; Gasthorer studium; Senioren studium). The proof is given that Polish and German «third age» universities are characterized by four educational goals: preventing senility, wishing to enlarge and deepen knowledge, preparing for retirement, training for social activities.

This gives reasons to state that it is quite necessary for Ukraine to apply best international practices in solving many social problems including those in educational sphere.

Keywords: «third age» university; educational goals; geriatric problems; international practices; lifelong education.

Рецензенти:

Поясок Т. Б. — д.пед.н., проф.,
Сошенко С. М. — к.пед.н., доц.

Стаття надійшла до редакції 17.12.2013